

Doğum öncesi tanılar modern öjeniye kapı mı açıyor?

Yrd. Doç. Dr. Mahmut Tokaç

1963 yılında Ordu, Ünye'de doğdu. 1979'da Ünye Lisesi'nden, 1985'te İÜ Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. 2000 yılında İÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Deontoloji ve Tıp Tarihi Bölümü'nde doktorasını tamamladı. 2002 – 2003 tarihleri arasında İstanbul 112 Ambulans Komuta Merkezi Başhekimliği, 2003 – 2009'da Sağlık Bakanlığı İlaç ve Eczacılık Genel Müdürlüğü'nde Genel Müdür Yardımcılığı ve Genel Müdürlüğü ile 2009-2013 arasında İstanbul Başakşehir Devlet Hastanesi Başhekimliği görevlerinde bulundu. Dr. Tokaç halen İstanbul Medipol Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Başkanı ve Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulama Araştırma Merkezi Müdürü olarak görev yapmaktadır.

Eski Yunancada “iyi” anlamına gelen *eu* ve doğum anlamına gelen *genês* kelimelerinden üretilmiş olan *eugenics* (öjeni); “*doğuştan iyi ve güzel olan*” ya da “*iyi tür*” anlamına gelir ve insan topluluklarının genetik yapılarının kontrollü yönlendirmeyle iyileştirilmesi demektir. Öjeninin tarihi çok eskiye dayanır. Ünlü Yunan filozofu **Platon**, devletin vatandaşların üreme aktivitelerini kontrol etmesi gerektiğini ileri süren ilk düşünürdür. Platon'a göre devlet, insanların üremesini bireylerin sağlıklılıkları ve becerileri gibi bazı değişkenlere göre kontrollü bir piyango ile kararlaştırmalıydı. Bu piyangoda yüksek değerlere sahip olanların üreme şansının fazla olması gerekiyordu. Eski Romalılar da uygun bulmadıkları bebekleri Tiber Nehrinde boğarak öldürürlerdi.

Modern anlamda öjeni kavramı ise ilk olarak İngiliz bilim adamı Francis Galton (1822 - 1911) tarafından ortaya atılmış olan; sağlıksız ceninleri ayırıp, sağlıklı ceninler yetiştirmenin yollarını arayan bir toplumsal felsefedir. Buna göre insan toplumlarının gen dağılımlarına müdahale ederek istenen bir yönde değiştirilmesi ve bu sayede “üstün ırk” yaratılması amaçlanır.

20. yüzyılın ilk yarısında çok sayıda taraftar toplayan öjeni akımına göre, nasıl sağlıklı hayvanlar birbirleriyle çiftleştirilerek iyi hayvan cinsleri oluşturuluyorsa, bir insan ırkı da ıslah edilebileceği düşünülmekteydi. 1900'lü yılların başlarında Fransız Hükümeti de, psikolog **Alfred Binet**'e zihinsel özrürlü çocukları diğerlerinden ayırma görevi verdi. ABD'li **Henry Fairfield Osborn**, *İnsan Irklarının Evrimi* başlıklı bir makalesinde, “*Ortalama bir zencinin zekâ yaşı, Homo sapiens türüne ait on bir yaşındaki çocuğun zekâsına ancak ulaşabilir.*” diye yazıyordu.

ABD'nin Indiana eyaletinde 1907 yılında kabul edilen bir kanunla zekâ özrürlüler ile sağır ya da körler zorla kısırlaştırılmaya başlanmıştır. Washington ve Kaliforniya eyaletleri 1909'da benzer bir yasayı kabul etmiştir. Virginia eyaletinde ise 1927'den itibaren zekâ özrürlüler kısırlaştırılmışlardır. ABD'nin pek çok eyaletinde 1960'lara kadar yürürlükte kalan bu yasayla 67 bin insanın zorla kısırlaştırıldığı iddia edilmektedir. Kısırlaştırılan bu zekâ özrürlülerin ezici çoğunluğu da beyaz olmayanlardandır.

Öjeniyi Almanya'da ilk benimseyen ve yayan kişi, **Ernst Haeckel**'di. Onun 1919 yılında ölümünden sonra fikirleri Nazilere miras kaldı. Yine Nazilerin öjeni konusun-

da en fazla etkilendiği kişilerden biri olan Alman tarihçi **Heinrich von Treitschke**, beyaz ırkın en üstün ırk olduğunu, sarı ırkın sanatsal yeteneklerden ve siyasal özgürlük anlayışından yoksun bulunduğunu, siyah ırkın ise hayat boyu beyaz ırka hizmet etmek için yaratıldığını savunurdu.

Adolf Hitler iktidara geldikten kısa bir süre sonra, resmi bir öjeni politikası başlattı. Alman toplumu içindeki akıl hastaları, sakatlar, doğuştan körler ve kalıtsal hastalıklara sahip olanlar, özel *sterilizasyon merkezleri*'nde toplandılar. Bu kişilere, Alman ırkının saflığını ve evrimsel ilerleyişini bozan parazitler olarak bakılıyordu. Nitekim bir süre sonra toplumdaki soyutlanan bu insanlar, Hitler'den gelen gizli bir talimata dayanılarak öldürülmeye başlandı. Nazi iktidarı boyunca yaklaşık 200 tane *Kalıtım Sağlığı Mahkemesi* kurulmuş ve bu mahkemelerin kararlarıyla yaklaşık 400 bin insan “öjenik sterilizasyon”a maruz kalmıştır.

İtalya'da da **Mussolini** benzeri düşüncelere sahipti. 1935 yılında Etiyopya'yı işgal ederek 1941 yılına kadar 15 bin insanı katletti. Mussolini'ye göre Etiyopyalılar siyah ırktan oldukları için aşağıydılar ve İtalyanlar gibi üstün bir ırk tarafından

yönetilmek onlar için bir şeref olmalıydı.

Ülkemizde de Cumhuriyetin ilk yıllarında *milli ırk islahı teorisi* üzerine çok sayıda kitap ve makale yayımlanmış ve bilimsel konferanslar düzenlenmiştir. Bu fikrin önde gelen ideologlarından biri 1924-1930 arasında Adalet Bakanı olarak görev yapan **Mahmut Esat Bozkurt**'tur. Tek partili döneme ait eserleriyle tanınan İsmail Beşikçi'ye göre şu ifadeler ona aittir: "*Türk, bu ülkenin yegâne efendisi, yegâne sahibidir. Saf Türk soyundan olmayanların bu memlekette tek hakları vardır. Hizmetçi ve köle olma hakkı! Dost ve düşman, hatta dağlar bu hakikati böyle bilsinler.*" (Cumhuriyet, 19 Eylül 1930)

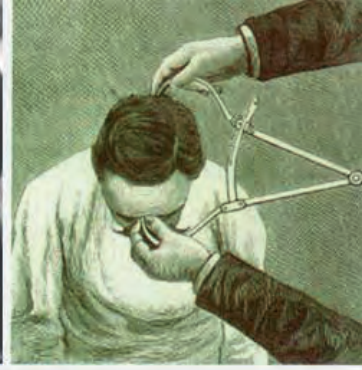
Üstün ırk yaratma amacının tersine olarak istenmeyen ırkların sistemli bir şekilde yok edilmesi akımına ise "*Negatif Öjeni*" denir. Uluslararası Aile Planlaması Örgütü'nün kurucusu **Margaret Sanger**, 1939'da Harlem'de "*Negro (Zenci) Projesi*" adı altında bir proje başlattı. Bir arkadaşına yazdığı mektupta projenin amacını "*Zenci nüfusu ortadan kaldırmak istiyoruz*" diyerek dile getiriyordu.

Öjeni ve etik

Öjeni, etik anlamda çok ciddi sorunları barındırmaktadır. Çünkü öjenik bir müdahale, insanın "birey" olmasından ötürü özgür olması gerektiği düşüncesini tamamen ihlal etmektedir. Öjeni ile her ne kadar teorik olarak "üstün ırk"a ulaşılabilecek olsa da, herhangi bir insanın diğerine doğuştan gelen ya da evrensel bir üstünlüğü bulunmadığı için, hiçbir insanın diğerinin üreme aktivitesini kısıtlama yetkisi olamaz. Devletler kimi durumda üreme kısıtlaması getirebilir (Çin'de olduğu gibi) ya da üremeyi teşvik edebilir (İsveç'te ya da Cumhuriyetin ilk ve son on yıllarındaki Türkiye'de olduğu gibi). Ama hiçbir zaman devlete, üreme faaliyetlerine öjenik açıdan denetim yetkisi verilemez. Öjenik düşünceler ırkçılığın körüklenmesi, toplumda engelli veya özel ihtiyaçları olan bireylerin yaşam haklarının ellerinden alınması gibi çok ciddi sorunlara yol açabilecektir.

Genetik

Hamilelik esnasında yapılan testlerle doğacak çocuğun hastalık riski taşıyıp taşımadığının tespit edilmesine "*prenatal tanı*" denir. Eğer bu prenatal tanı testleri sonucunda doğacak çocuğun hastalık riski yüksekse gebelik sonlandırılabilir. Ülkemizde cari olan 2827 Sayılı **Nüfus Planlaması Hakkında Kanun**'a göre "*doğacak çocuk ile onu takip edecek nesiller için ağır maluliyete neden olacağı haller*"de rahim tahliyesine izin verilmektedir. Batı ülkelerinde anensefali gibi ölümcül durumlarda veya ciddi fizik

ve zekâ geriliği riski bulunan durumlarda 24 haftaya kadar gebeliği sonlandırmaya müsaade edilmektedir. Burada birçok etik sorunla karşı karşıya kalmaktayız:

Risk yüksekliği ya da **ciddi fizik ve zekâ geriliği riski** nedir? Riskin yüksek olup olmadığının ölçüsü nedir ve buna kim karar verecektir? Aslına bakarsanız risk dediğimiz şey, hastalıklı doğmayan her bebek için %0 iken hastalıklı doğan her bebek için %100 olarak gerçekleşmiş olmuyor mu?

Yaşamla bağdaşmayacak anensefali (beynin olmaması) gibi yaşamla bağdaşmayacak durumlar anlaşılabilirse de yaşamla bağdaştığı halde istenmeyen durumlarda (Down gibi) bebeğin yaşam hakkının elinden alınması ne kadar doğrudur? Bu tür hastaların bakımlarının aileleri ve devlet bütçesi için ağır yük getireceği gibi bir gerekçe ne kadar gerçekçidir? Genetik olarak ileri yaşlarında kronik hastalık riski olan insanların ileride ailelerine ve devlete yük olacakları düşüncesiyle doğumlarına da mı engel olunmalıdır? Bugün tedavisi olmadığı düşünülen bir hastalık için yakın bir gelecekte tedavi şansının olmayacağını kim bilebilir?

Prenatal tanıda kullanılan fetal materyal girişimsel (invazif) yöntemlerle elde edilmektedir ve her girişimsel yöntemde sağlam ceninin kaybedilmesi riski vardır. Bu nedenle girişimsel olmayan (noninvazif) yöntemlerle fetal materyal elde etme çalışmaları hızla devam etmekteyse de henüz yaygın kullanılan yöntemler değildir. Bu itibarla bir risk

Eski Romalılar uygun bulmadıkları bebekleri Tiber Nehrinde boğarak öldürürlerdi. ABD'nin Indiana eyaletinde 1907 yılında kabul edilen bir kanunla zekâ özürsüzler, sağır ya da körler zorla kısırlaştırıldı. Almanya'da Adolf Hitler'in kararıyla 400 bin insan "öjenik sterilizasyon"a maruz kaldı. İtalyan Mussolini'ye göre Etiyopyalılar siyah ırktan oldukları için aşağıydılar ve İtalyanlar gibi üstün bir ırk tarafından yönetilmek onlar için bir şeref olmalıydı. Ülkemizde ise bu fikrin önde gelen ideologlarından biri **Mahmut Esat Bozkurt**'tur.

İngiliz bilim adamı Francis Galton (1822 - 1911), modern anlamda öjeni kavramını ortaya atan ilk kişi olarak tanınıyor.

Hitler ve Mussolini, öjeni konusunda en kötü şöhrete sahip olanların başında geliyor.

1924-1930 arasında Adalet Bakanı olarak görev yapan Mahmut Esat Bozkurt, Cumhuriyetin ilk yıllarında etkili olan milli ırk ıslahı teorisinin önde gelen ideologlarından biriydi.

İhtimaline binaen yapılan girişimsel tanı esnasında ceninin kaybedilmesi durumunda etiğin **zarar vermeme ilkesi** ihlal edilmiş olmayacak mıdır?

Gebeliğin onuncu haftasına kadar isteğe bağlı kürtaj yasal olduğuna göre, prenatal tanı yöntemleri ile onuncu haftadan önce cinsiyet tayin yapılırsa, bu yöntemler istenmeyen cinsin (özellikle kız bebeklerin) yok edilmesi gibi bir duruma yol açar mı? Eğer böyle bir durum gerçekleşirse prenatal tanı yöntemleri bir ayıklama yöntemine dönüşebilir ve **yeni bir öjeni** biçimi olarak karşımıza çıkabilir mi?

Yaşaması tamamen kendisine bağımlı olsa da, bir başka bireyin (eşin) yardımıyla oluşturabildiği (sperm donasyonu ile olanlar konumuz dışında) ve doğduğunda bir kişilik olacak bir başka canlının yaşamına son verme gibi birden fazla kişinin özerkliğini ilgilendiren bir hususta kadının tek başına karar verme özgürlüğü olmalı mıdır? Tersine durumda ise kadının istemediği bir gebeliği sürdürmeye zorlanması onun özgürlüğünü/özerkliğini ihlal etmeyecek midir?

Ya da tam tersine erkeğin istemediği ama kadının doğurmak istediği durumlarda eşin isteği ne kadar dikkate alınacaktır? Kadın "**benim bedenim, doğuracağım**" diyerek çocuğu doğurur ve sonrasında miras problemi ortaya çıkarsa, erkek ben zaten istememiştim diye mirasından mahrum edilebilir mi? Böyle bir durum kötüye kullanmak amacıyla kasten icra edilebilir mi?

Kürtaj ve etik

Nüfus Planlaması Hakkında Kanun'unun 5. maddesine göre gebeliğin onuncu haftası doluncaya kadar annenin sağlığı açısından tıbbi sakınca olmadığı takdirde **istek üzerine** rahim tahliye edilebilir. Kanundaki "**istek üzerine**" ifadesi bir sonraki maddede "**evli ise eşin rızası**" şartını getirmektedir. Böylece bir özerklik ve özgürlük tartışması başmakta ve temel olarak üç görüş birbiriyle çatışmaktadır:

Birinci görüşe göre: "Çocuğu karnında taşıyan kadın olduğu için karar tamamen kadına ait olmalıdır. **Bu kadının özerkliğinin gereğidir.**" Bu görüşün taraftarları kendilerini, "**Benim bedenim, ister doğururum, ister aldırırım. Bu benim özgürlüğümdür.**" şeklinde ifade etmektedirler.

İkinci görüşe göre: "Çocuk kadın ve erkeğin ortak ürünü olduğu için her ikisi birlikte karar vermelidir." Bu görüşün taraftarlarına göre gebelik ve doğum gibi sorumluluk alanı iki kişiden oluşan bir alanda tüm tıbbi kararlarda her iki tarafın da özerkliğine saygı gösterilmelidir. Bu

görüştekiler eşin rızası için evlilik şartının aranması hususunu da tartışmakta ve evlilik bağı olmayan birlikteliklerde de erkeğin rızasının şart olması gerektiğini ileri sürmektedirler.

Üçüncü görüşe göre: "**Çocuğun yaşam hakkı elinden alınmamalıdır.**" Bu görüşte olanlara göre henüz doğmamış bile olsa cenin canlı bir varlıktır ve kendi hakkında karar veremese de kendisi hakkında karar verenler onun en kutsal hakkı olan yaşam hakkını elinden almamalıdır.

Özerklik ve özgürlük

Özerklik kısaca kişinin kendisi hakkındaki kararları özgürce alabilmesi demektir. Özgürlük sınırsız mıdır? Bir kişinin özgürlüğü başkalarının özgürlüğünü tehdit etmeye başladığı zaman kimin özgürlüğü öncelenmelidir? Bu noktada özgürlük kavramının irdelenmesi gerekiyor. İnsan ıssız bir adada tek başına yaşıyor olsa, bu ada sınırları içinde özgürce hareket edebilir. Ancak adaya ikinci bir kişi geldiğinde, daha önce adada tamamen özgürce hareket eden kişinin özgürlüğü, diğerinin özgürlüğünü ihlal etmeye başladığında sınırlanır. İnsan sayısı daha da arttığında özgürlüklerin alanı daha da azalmaktadır. Cüendioğlu bir konferansında özgürlük ve eşitlik için şu şekilde bir karşılaştırma yapmaktadır. "**Eşitlik ve özgürlük birbirini yok eder. Eşitlik olan yerde özgürlük olmaz. Mutlak özgürlüğün olduğu yerde de eşitlik olmaz. Toplum demek yasa demektir, eşitlik demektir. Şehirde (toplum içinde) özgürlük söz konusu değildir, eşitlik ve adalet söz konusudur. Özgürlüğü isteyen kırsala (toplumdan uzağa) çekilmelidir, çünkü özgürlük kırsaldadır.**"

Hayatın başlangıcı

Bireyin özgürlüğünden söz edilirken şu soru karşımıza sıkça çıkmaktadır: Cenin ne zaman birey olarak kabul edilir? Bu konuda da muhtelif görüşler vardır: Birinci grup ceninin birey olarak kabul edilmesinin ve dolayısıyla yaşama hakkının dölllenme anından itibaren başladığını savunur. Çünkü Medeni Kanun'a göre "**kişilik, çocuğun sağ olarak tamamıyla doğduğu anda başlar**" ise de (m.28/1), "**hak ehliyeti sağ doğmak koşuluyla ana rahmine düştüğü anda başlar**" (m. 28/2) hükmü gereğince embriyonun bölünmeye başlamasından itibaren cenin canlı bir birey olarak kabul edilmelidir. Embriyo ilk dölllenme anından itibaren bölünmeye başlar ve altıncı günde rahim duvarına yapışır. Beş ila sekizinci haftalar arasındaki organogenez döneminde ise artık organlar oluşmaya başlamıştır.

İkinci grup, ceninin yaşam hakkının doğumla başladığını kabul eder. Bu görüşte olanlar doğumdan önceki

Prenatal tanı testleri ile yapılacak genetik analizler sonunda sosyal, dini ve ahlaki yönden kişilik olup olmadığı ya da ruhunun henüz üflenip üflenmediği tartışılabilir da tartışmasız olarak canlı olduğu bilinen bir ceninin hayatına son verip vermeme kararı verileceği için rahim tahliyesi hususunda çok dikkatli davranılması, hastalık ve risk kavramlarının çok iyi izah edilmesi, özerklik ve özgürlük kavramlarının yerli yerinde kullanılması gerekmektedir.

saftada ceninin kişiliğe sahip olmayıp annenin bir parçası olduğunu, kişiliğin doğumla başladığını ve kadının kendi bedeni üzerinde karar hakkının daha öncelikli olduğunu düşünürler. Medeni hakların kullanılabilmesinin yegâne şartının sağ ve tam doğum olduğu için sağ doğmadıkça ceninin bir birey olarak kabul edilemeyeceğini kabul ederler.

Üçüncü grup ise çocuğun kişiliğinin doğduktan sonra başlamayacağını, akli olarak düşünmeye başlaması ile kişiliğinin başlayacağını iddia eder. Bu görüşte olanlar sadece kürtaja değil doğum sonrasında bile bebeklerin akli olarak düşünme yaşına gelinceye kadar öldürülebileceğini savunur.

Hayatın başlangıcına dair dinlerin görüşü

Hayatın başlangıcı hakkında semavi dinlerin görüşleri farklıdır. Yahudi şeriatına göre fetüs, doğana kadar bir kişi olarak kabul edilmez. Hristiyanlıkta ise ruh üflenmesi sorusunun tam bir cevabı yoktur. Bazıları döllenme anında gerçekleşiyor olabileceğini ileri sürerler. İslam dünyasında ruhun üflenmesinin 120 günde olduğuna dair yaygın bir düşünce olmakla birlikte 40-45 gün olduğuna dair görüşler de vardır.

İslam âlimleri, ruh üflenmeden önceki dönemde kürtaj hakkında farklı görüşler öne sürmekle birlikte yaygın olan görüşe göre, "Sperm rahme yerleştikten sonra ona müdahale etmek caiz değildir. Organları teşekkül etmeye başladıktan sonra yapılacak müdahale ondan daha ağır, ruh üflendikten sonraki müdahale ise ondan da ağır suçtur. Çünkü bunun artık normal bir insanı öldürmek anlamına geldiği konusunda ittifak vardır."

Sonuç

Prenatal tanı testleri ile yapılacak genetik analizler sonunda sosyal, dini ve ahlaki yönden kişilik olup olmadığı ya da ruhunun henüz üflenip üflenmediği tartışılabilir da tartışmasız olarak canlı olduğu bilinen bir ceninin hayatına son verip vermeme kararı verileceği için rahim tahliyesi hususunda çok dikkatli davranılması, hastalık ve risk kavramlarının çok iyi izah edilmesi, özerklik ve özgürlük kavramlarının yerli yerinde kullanılması gerekmektedir. Sonuç olarak prenatal tanı testlerinin kanunlar çerçevesinde ve etik değerler ölçüsünde yapılması ve yeni bir öjeniyeye dönüşmemesi mutlak şarttır.

Kaynaklar

Akçiçek, Arda; *Faşizmin Kültür Kodları ve Irkçılıkta Bir Uç Nokta: Öjeni, Birikim Dergisi*, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=770>. (Erişim tarihi: 10.12.2013)

Aksoy, Şahin; "Ruhun Üflenme Zamanı ve Bireyin Ortaya Çıkışı", *Hayatın Başlangıcı ve Sonu: Tıbbi,*

Dini ve Etik Sorunlar, İSAR Yayınları, İstanbul, 2013, s: 25-40.

Alp, Osman; *İnsanlarda Genetik Test Yapılarak Hastalıklara Yatkınlık Durumunun Belirlenmesi ve Etik*, <http://www.slideshare.net/aguner/insanlarda-genetik-test-yapilarak-hastalıklara-yatkınlık-durumunun-belirlenmesi-ve-etik>. (Erişim tarihi: 10.12.2013)

Cüendioğlu, Düccane; Pera Film'in 14-26 Eylül 2013 tarihlerinde düzenlediği "Akıllım Nerde? Sinemada Psikiyatri" film festivali kapsamında 14 Eylül 2013 tarihinde verdiği "Sinemada Psikiyatri" başlıklı konferanstan.

Evrin'in Karanlık Yüzü: Öjeni, <http://evrimagaci.org/makale/189/>.(Erişim tarihi: 10.12.2013)

Kervancıoğlu, Ertan; "Yaşama Başlangıcın Kilonetre Taşları", *Hayatın Başlangıcı ve Sonu: Tıbbi, Dini ve Etik Sorunlar*, İSAR Yayınları, İstanbul, 2013, s: 15-24.

Nazi Eugenics, http://en.wikipedia.org/wiki/Nazi_eugenics. (Erişim tarihi: 10.12.2013)

Özkinay, Ferda; *Talasemide Prenatal Tanıda Karşılaşılan Güçlükler ve Prenatal Tanı Yöntemlerinde Gelişmeler*, 5. Uluslararası Talasemi Yazokulu, Antalya, 20-24 Nisan 2008, Bilimsel Kitap, s: 53-60.

Pala, Ali İhsan; "İslam Hukuku Açısından Cenin Hakları", *Hayatın Başlangıcı ve Sonu: Tıbbi, Dini ve Etik Sorunlar*, İSAR Yayınları, İstanbul, 2013, s: 41-98.

Şenel, Alaeddin; *İrk ve İrkçilik Düşüncesi, Bilim ve Sanat Yayınları*, Ankara, 1984, S.67.

Ürem, Müge; *Kadın Vücudu ve Etik Sorunlar, Sağlık Hukuku Makaleleri - II*, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2012, s: 79-102.

Yıldız, Ahmet; *Milli İrk İslahı (Eugenics) Teorisi*, <http://derinsular.com/milli-irk-islahi-eugenics-teorisi-yildiz/>. (Erişim tarihi: 10.12.2013)

Yıldız, Ahmet; "Ne Mutlu Türküm Diyebilene" Türk Ulusal Kimliğinin Etno Seküler Sınırları (1919-1938), İst.-2001